

למידה שיתופית בהוראת תנ"ך

"צאו והתפרנסו זה מזה..."

מבוא

למידה שיתופית היא שם כולל לדגמים שונים של שיטות הוראה-למידה, שכולן מדגישות יסודות של שיתוף פעולה בין התלמידים במהלך פעילותם הלימודית. בחינוך היהודי מוכרת הדרך של הלמידה השיתופית כבר מתקופת התנאים (שביב, 1989), אך כתנועה חינוכית היא התפתחה במיוחד בשני העשורים האחרונים, במידה רבה כמענה להטרונגיות של אוכלוסיות התלמידים בבתי הספר (שפטיה, 1989). כיום נפוצים של דגמים רבים ללמידה שיתופית, הנבדלים זה מזה מבחינות שונות. אחד ההבדלים העיקריים בין הדגמים הוא מידת הגמישות שלהם, היינו: מידת החופש הניתן לתלמידים בבחירה, בתכנון ובהליכי הביצוע של המטלה השיתופית. קיימים גם הבדלים ניכרים בין דגמים שיתופיים הנובעים ממהות התוכן הלימודי וממטרות הלימוד (כגון: הדגשת ידע ומיומנויות בסיסיות לעומת טיפוח חשיבה ברמה גבוהה). הבדלים אחרים קשורים בהיבטים ארגוניים: צורת ארגון הקבוצות, חלוקת תפקידים מוכתבת או ספונטנית ועוד.

דגם "צוותי הרכבה" – ג'יקסו (Jigsaw)

קיים דגם של טכניקה ייחודית של למידה בקבוצות קטנות, החותר להשגת שיתופיות באמצעים, בתוצרים ובתהליכים. טכניקה זו נקראת "צוותי הרכבה" (להלן: צוה"ר). שמו נובע מדרך ארגון הלמידה השיתופית. התלמיד פועל בשתי מסגרות ארגוניות:² **1) קבוצת האם** – הקבוצה היא בדרך כלל הטרונגנית, ומורכבת מחמישה-שישה תלמידים השונים בהישגים הלימודיים, באופיים החברתי, במינם, ולפעמים במוצאם העדתי. הקבוצה עוסקת בלימוד תוכן מסוים, וכל אחד מחברי הקבוצה אחראי לחלק אחד, קטע, מתחום התוכן השלם. בראשית התהליך נפגשת קבוצת האם לשם חלוקת תפקידי ההתמחות של חברי הקבוצה בהתאם לתכנון המדוקדק של המורה ואחר כך נפגשת בשנייה לפעילות של הוראת עמיתים, שבה: כל אחד מחברי הקבוצה מלמד את הקטע שלו לעמיתיו בקבוצת האם, עד שהתמונה השלמה מתחברת, כך שלכל אחד מחברי הקבוצה ניתנת הזדמנות ללמוד את התוכן כולו.

1. ג'יקסו (Jigsaw) – השם והרעיון לקוחים ממשחק ההרכבה הקרוי באנגלית "ג'יקסו פאזל", שבו מורכבת תמונה שלמה ממספר רב של חלקים המשתלבים זה בזה.
2. הרכבת הקבוצות – מומלץ שהרכב הקבוצות, "קבוצת האם" ו"קבוצות ההתמחות", ייקבע בדקדקנות על ידי המורה לאחר אבחון והיכרות של תלמידי הכיתה. הוא יציג, בעזרת טבלה דו-ממדית, את התמחותו של כל תלמיד מקבוצת-האם באחד מהתחומים של השלם, כלומר באיזו קבוצת התמחות הוא ישתתף, יתמחה. כמו כן, המורה הוא שיקבע את ראשי הקבוצות.

2) קבוצת התמחות – קבוצה זו עוסקת באחד מהתת-נושאים של השלם, וחבריה הם נציגי כל קבוצות האם שבכיתה. חברי הקבוצה לומדים ומתמחים יחד בנושאים המשותף, כדי שיוכלו להקנותו לאחר מכן לעמיתיהם בקבוצת-האם. בסוף הפעילות, לאחר סיום לימוד היחידה כולה על-ידי חברי הקבוצה, נבחנים התלמידים באופן אישי על כל תחום התוכן. הצלחתם תלויה בלמידתם שלהם ובהוראת העמיתים, ובכך מודגשת התלות ההדדית בין חברי הקבוצה. הטכניקה מתאימה ללמידה של תכנים עיוניים בעיקר ברמה של ידע והבנה. רק תכנים אשר תוכנם מתחלק לתת-נושאים מודולריים, אשר אינם תלויים זה בזה, ואינם מחייבים לימוד בסדר הירארכי מסוים, מתאימים ללמידה בטכניקת צוה"ר. כמו כן עשויה טכניקה זו להתאים להקניית מיומנויות או ליישומן. על המורה להחליט באיזה תוכן לימוד תהיה טכניקה זאת יעילה במיוחד, ולתכנן את המשימה בהתאם לכך. שילוב טכניקת צוה"ר בהוראה בכלל, ובהוראת תנ"ך בפרט, עשוי לגוון ולהעשיר את ההוראה. יש בה מענה לצורכי התלמידים השונים בכיתה ההטרוגנית, והיא נמצאה מתאימה לטיפול מיומנויות בין-אישיות ולקידום יעדים חברתיים. מטרת אלה חשובות לכשעצמן, אלא שאין בבית הספר מסגרת להשיגן שלא באמצעות הוראת המקצועות השונים.

מטרת מאמר זה להצביע על השימושים האפשריים בדגם "צוותי הרכבה" – צוה"ר – ג'יקסו (Jigsaw) – בתחום הוראת תנ"ך. נציע יריעה רחבה של נושאים, יחידות לימוד או מיומנויות המתאימות לעיבוד ללמידה בטכניקה של צוה"ר. חשוב לציין, שהצעתנו היא דרך הוראה נוספת להוראת התנ"ך המשעולים ללימוד תנ"ך. ולליבו של התלמיד הם רבים ואינם חד-משמעיים. על כן, אנו מקווים, כי דרך ההוראה, המוצעת כאן, תיתוסף למכלול אופני ההפעלה בכיתה. המורה יקבע באילו כיתות ובאילו הזדמנויות ראוי להשתמש בטכניקת צוה"ר. אנו רוצים להצביע על מאפיינים של תוכן או התנהגויות לומד התנ"ך בה יש מקום להפעיל את השיטה והמורה יפעיל את שיקול דעתו על יסוד ההצעות ועל סמך הכרתו את מאפייני אוכלוסיית תלמידיו וצרכיהם. אנו סבורים כי בטכניקה זו יש תרומה חשובה להשבת הלמידה ולגיוונת. יש בה דרך להשבת העניין, ההנעה וההנאה בלימוד התנ"ך. והחשוב מכול, בדרך זו הלומד מתפתח להיות לומד עצמאי האחראי ללמידתו.

אין במאמר הדרכה להפעלת הטכניקה. המעוניינים בהדרכה זו יעיינו בספר **למידה שיתופית בכיתה**, פרי עטם של ר' הרץ-לזרוביץ וא' פוקס.

תכנים ומיומנויות בתנ"ך המתאימים ללמידה בטכניקת צוה"ר

התכנים המתאימים ללמידה בדגם צוה"ר צריכים להיות נושאים הניתנים לפירוק ולחלוקה למספר תת-נושאים בעלי היבטים עצמאיים. כל תת-נושא כזה צריך להיות יחידה בפני עצמה שהבנתה בלתי תלויה בקטעים אחרים של השלם, אך בסיום התהליך ישלוט כל תמיד בשלם כולו. ואלה הם הנושאים שיידונו כאן:

1. יחידות תוכן המתאימות ללמידה בטכניקת צוה"ר
2. בעיה של מבנה או של רעיון או של פרשנות שיש לה פתרונות אחדים
3. חיפוש תשובות לקשיים שהועלו ביחידת התוכן או בפרק

4. ניתוח מרכיבים של מצווה או נושא
5. בניית דמות במקרא
6. לימוד ועיון לאורך ספרים אחדים במקרא או לרוחב ספר אחד בלבד
7. הקניית מיומנויות של לומד מקרא.

1. יחידות תוכן המתאימות ללמידה בשיטת צוה"ר

- 1.1 עשר המכות או חלק מהם (שמות, פרקים ז-יב)
קבוצות ההתמחות: דצ"ך, עד"ש, באח"ב או כל מכה היא קבוצת התמחות נפרדת.
  - 1.2 ברכת יעקב לבניו (בראשית מט א-כט)
קבוצות ההתמחות: הברכה לראובן, הברכה לשמעון וללוי, הברכה ליהודה, הברכה לזבולון, וכו'.
  - 1.3 ברכת משה לשבטים (דברים לא ג-כט)
קבוצות ההתמחות: הפתיחה והסיום של ברכת משה, הברכות לבני לאה, הברכות לבני רחל, הברכות לבני השפחות, וכדומה.
  - 1.4 משל יותם (שופטים ט ו-כא)
קבוצות ההתמחות: זית, תאנה, גפן, אטד.
  - 1.5 קרבן מנחה (ויקרא ב)
קבוצות ההתמחות: מנחת סולת, מאפה תנור (חלות ורקיקים), מנחת מחבת, מנחת מרחשת.
  - 1.6 נבואות עמוס על עמים אחרים (עמוס פרקים א, ב)
"על שלשה פשעי... ועל ארבעה לא אשיבנו..."
קבוצות ההתמחות: דמשק, עזה, צור, מואב, יהודה וישראל.
  - 1.7 מצוות בפרשה הלכתית (מפרי משפטים או מפרי קדושים או מפרי כי תצא) כל קבוצת התמחות בוחנת אחת המצוות במתכונת דומה.
קבוצות ההתמחות: א. סיווג המצווה (עשה-ל"ת, שמעית-שכלית, וכו')
ב. מי חייב בה?
ג. מתי חייבים?
ד. מהו שיעור המצווה?
ה. מה טעם המצווה? וכדומה...
- לדוגמא: במתנות עניים – קבוצת התמחות: לקט, שכחה, פאה, פרט ועוללות; או מתנות הנדרשות בשדה, במטע, בכרם.
הערה דיסקטית: הוראת פרשה הלכתית יוצרת קשיים רבים. טכניקת צוה"ר יש בה גיוון והעמקה, והיא עשויה ליצור למידה משמעותית לסוגיה הלכתית-אינפורמטיבית.

2. בעיה של מבנה או של רעיון או של פרשנות שיש לה פתרונות אחדים

- בעניין זה יכולה כל קבוצת התמחות לעסוק בפתרון אחר של הבעיה, ובקבוצות-האם יכיר כל עמית את כל הפתרונות.
- 2.1 חטא נדב ואביהוא (ויקרא י א-ז)
בבירור חטאם של נדב ואביהוא מתלבטים הרבה פרשנים, וכבר שאל רבי דוד ב"ר

שמואל הלוי בביאורו לרש"י: "רבים מתמיהים: מה לנו לפשפש אחר עבירה שלהם, והוא פורש בכתוב – בשביל אש זרה". נוסף על כך יש לנו שתי מקבילות (במדבר ג ד; כו סא). בכל זאת יש לנו הזדמנות להראות שבעים פנים לתורה, ולתת לכל קבוצת התמחות לברר את מהות החטא לפי פרשנים אחדים:

קבוצה א	קבוצה ב	קבוצה ג	קבוצה ד	קבוצה ה
ויקרא רבה	רש"י	מלבי"ם	רש"י הרש	בעל הטורים

2.2 חטא משה ואהרן במי מריבה (במדבר כ ז-יג)

2.3 מבנה שירת הים (שמות טו):

מבנה א	מבנה ב	מבנה ג
לפי סממנים צורניים-ספרותיים	לפי קריטריון הזמן	הקריטריון – התוכן ע"פ רד"צ הופמן

2.4 ביאור הפסוק "ורבים מהכהנים והלויים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קולי" (עזרא ג יב).

פסוק זה מעורר שני קשיים:

1. מהי משמעות הביטוי "ביסדו" (הרי לא ייתכן שבין שבי ציון היו עדיין אנשים שנכחו בעת ייסוד הבית הראשון, 500 שנה קודם לכן, בימי שלמה)?
  2. אל מה מתקשרת המלה "בעיניהם": לבית ראשון או למה שנגלה לעיניהם כעת בייסוד הבית השני?
- התלמיד פותרים את הקשיים לפי הפרשנים השונים.

קבוצה א	קבוצה ב	קבוצה ג	קבוצה ד
ר' משה קמחי	רש"י	ר"ש ב"ר ניסים, מדרש עזרא	ראבי"ע

2.5 בירור השאלה מי הוריד את יוסף מצרימה? ישנן שיטות פרשניות אחדות בנידון. מפתח של הפסוקים ניתן להבין כי פוטיפר קנה את יוסף מן הישמעאלים (בראשית לט א), אולם בפרק לו (פסוקים כז-כח, לו) עולות אפשרויות נוספות. כל קבוצת התמחות עוסקת בפרשנות אחרת.

3. חיפוש תשובות לקשיים שהועלו ביחידת התוכן או בפרק

במודל מעין זה של קבוצות צוה"ר ישנן שתי אפשרויות עבודה. בשלב המקדים מעלים את כל הקשיים שהתעוררו בקטע ("שיטת השאלות") וממיינים אותם לקבוצות: קשיים רעיוניים, קשיים לשוניים, קשיים סגנוניים, קשיים במבנה וכיו'. לצורך חיפוש תשובות פתוחות שתי דרכים:

א	ב
כל קבוצת מומחים מחפשת תשובות לכל השאלות ע"פ פרשן אחד (כאן ייתכן שיגלו כי לא כל פרשן מתייחס לכל הקשיים).	כל קבוצת מומחים מחפשת תשובות לשאלה אחת בלבד ע"פ פרשנים אחדים.

דוגמאות:

3.1 נחמיה ד יז: "ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פושטים את בגדינו, איש שלחו המים".

הצירוף "איש שלחו" קשה, ונראה שזה מקרא קצר. המלה "שלח" עשויה להיות פועל, אולם גם שם עצם, כלי נשק. המלה נזכרת גם בדה"ב לב ה, ורש"י מפרש שם "כלי זיין", ורד"ק פירש "חרב והוא כלל כלי זיין". וכן בנחמיה ד יא: "...באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח".

פסוק זה מתפרש באופנים שונים (והם דומים): רמ"ק – שני פירושים; רש"י – מלבי"ם; ר' שמואל מסנות, מדרש עזרא; (וראה מ' בן-ישר, ספר זר-כבוד, עמ' 34-35). ניתן להפעיל וללמד בשתי האפשרויות.

3.2 זכריה ו ט-טו: "ורחוקים יבואו ובנו בהיכל הי"

זו יחידת לימוד בפרקי שיבת ציון, המביאה סיפור מעשה ונבואה בצדה. תחילתו של הסיפור בפרקנו במשלחת הבאה מן הגולה ומביאה עמה תרומות נכבדות של כסף וזהב, שמהן נצטווה זכריה להתקין שתי עטרות – עטרת מלכות ועטרת כהונה יחידה לימודית זו מעלה קשיים אחדים וניתן ללמוד בטכניקת הצה"ר.

3.3 בראשית כז א-כח ט: לקיחת הברכות במרמה ע"י יעקב. זה פרק המעלה שורה של קשיים, וניתן להפעיל את התלמידים ב"טכניקת השאלות". לאחר מיון השאלות לקבוצות ניתן לבחון פתרונות בשתי האפשרויות שלעיל. המשימה מתאימה לקבוצות דיון בטכניקת "סיעור מוחות", וקבוצות ההתמחות יכולות לדון בבעיות אחדות או בבעיה אחת לפי פרשנים אחדים.

4. ניתוח מרכיבים של מצווה או נושא

הכוונה במודל זה היא לפרק עניין למרכיביו השונים כדי להקנות לתלמידים תבניות חשיבה אפשריות לטיפול או לניתוח שלם.

4.1 ניתוח מצוות שופר (ויקרא כג כד; במדבר כט א), "ליום תרועה יהיה לכם". כל קבוצת התמחות תברר ע"פ התורה שבכתב וע"פ פרשנות התושבע"פ:

א	ב	ג	ד	ה	ו
מי חייב בשמיעת קול שופר?	איזה שופר כשר לתקיעות בר"ה?	מהם הקולות שיש להשמיע, וכמה קולות יש לשמוע כדי לצאת ידי חובת המצוה?	מתי יש לתקוע?	היכן יש לתקוע כדי לצאת ידי חובה? המצוה?	מדוע יש לתקוע (טעמי המצוה)?

זהו מודל שישים כמעט לכל מצווה ומצווה

4.2 ערי מקלט – ספר דברים

א	ב	ג
מקרה הרצח	גואל הדם	דיני המצווה
ד	ה	ו
מהות המצווה	מקום המצווה	קיום המצווה

4.3 מרד אבשלום – שמ"ב פרקים יד-יח

א	ב	ג
אבשלום כפוליטיקאי תכנון המרד	דוד שוב בנתיב הבריחה	חושי הסוכן הכפול
ד	ה	ו
הבוגד עצת אחיתופל	הסיבות למרד השגחה עליונה	כישלון המרד מות אבשלום

5. בניית דמות במקרא

לעתים קרובות ברצוננו לעמוד על טיבה של דמות או נתקלים במורכבות כתוצאה מאופיין של הדמויות המקראיות או כתוצאה מדרכו של המקרא בתארו דמות, מפיזור המידע לאורך פרקים אחדים או ספר שלם, ולעתים על פני ספרים אחדים. למידה שיתופית יכולה להיות גישה יעילה לפתרון הבעיה.

אלה הן האפשרויות בטכניקת צוה"ר:

5.1 כל קבוצת מומחים בוחנת היבט אחר של הדמות:

א. הופעה חיצונית

ב. דיבור – צורתו ותוכנו

ג. מעשים

ד. תכונות

ה. תפקידים שמילאה

ו. מוצאה וצאצאיה (המשפחה).

5.2 כל קבוצה שואבת מ"כלי אחר:

א. עובדות הנמסרות ע"י הכתוב (המספר המקראי)

ב. דברים שנאמרו ע"י הדמות (המושמים בפיה, שהרי הדמות אמרה דברים רבים

בחייה, ורק מיעוטם צוטט במקרא)

ג. מעשים שהדמות עשתה

ד. התייחסות דמויות משנה כלפיה.

מכל המידע שנתקבץ תצטרך קבוצת צוה"ר לבנות את הדמות על פי הבנתה את

המקורות שנאספו.

ניתן להתנסות בקבוצות צוה"ר בבניית דמותו של משה רבנו (שמות – דברים,

ואף במקבילות בנביאים ובכתובים, תלוי באיזו כיתה מדובר), המלך דוד,

אברהם אבינו (פרקים יב-כה), רות, ירמיהו הנביא וכדו'.

6. לימוד ועיון לאורך ספרים אחדים במקרא או לרוחב ספר אחד בלבד

6.1 בניית דמותו של משה רבנו, למשל, יכולה להיות **יחידת לימוד אינטגרטיבית** תוך

עיון בחומשים שמות, ויקרא, במדבר ודברים, וכן בכל המקומות שבהם מוזכר משה

בני"ך.

6.2 דוגמא לטיפול בסוגיה יכולה להיות מצוות עבדים. גם נושא זה יכול להילמד בכמה

חתכים:

א	ב	ג	ד
עבד עברי	עבד עברי	אמה עבריה	עבד כנעני
מוכר עצמו	מכרוהו בי"ד?		ושפחה כנענית

הנושא עצמו נמצא במקומות אחדים בתורה: שמות כא ב-יא, ויקרא כה לט-מו,

דברים יב-יח.

אפשרות אחרת לטיפול במצוות העבדים לפי המודל של ניתוח להיבטים:

ג	ב	א
מהם תנאי עבודתו?	כיצד יכול להשתחרר?	כיצד הגיע לעבדות?
ה	ד	
מהן זכויותיו?	מהן חובותיו?	

המידע נשאב מכל המקורות שבמקרא ומהתושבע"פ.

6.3 עיון רוחב: בעיות או היבטים בתוך ספר.

דוגמא: עיון במגילת רות מהיבטים שונים:

ג	ב	א
מתנות עניים	חסד	יישוב ארץ ישראל
ה	ד	
ייבום וגאולה	צניעות	

6.4 עיון אורך: מקומה של ירושלים במקרא ע"פ ספרי המקרא.

6.5 השלמת אירוע ע"פ מקבילותיו¹ (עיון אורך ורוחב), לדוגמא: המצור על ירושלים

(נאום רבשקה הראשון והשני, חזקיהו וישעיהו הנביא ודבר מלך אשור).

ג	ב	א
דה"ב לב	ישעיהו לו	מלי"ב יח-יט

בקבוצת ההתמחות ילמדו מקור אחד בלבד, ובקבוצת צוה"ר ישוו ויסיקו מסקנות ע"פ הדמיון והשוניות תוך היעזרות בפרשנים.

6.6 סיכום יחידה כזו יכול להיות בהבעה מילולית, במדיה שונים של האירוע (כל קבוצת

צוה"ר עובדת במדיום אחר).

לדוגמא:

א – הקלטת מהדורת חדשות של קול אשור

ב – הקלטת מהדורת חדשות של קול ירושלים

ג – הכנת "עיתון קרב" של חיל אשור

ד – הכנת "עיתון קרב" של ההגנה המרחבית של ירושלים

ה – מעמד הנאום והמענה על גבי החומה (המחזה)

6.7 "עיון" מחודש במגילת אסתר (מתאים לכיתות נמוכות). כל קבוצת התמחות

עוסקת בהיבט אחד מתוך המגילה:

ה	ד	ג	ב	א
הארמון	מרדכי	המן	אסתר המלכה	אחשורוש

התלמידים בקבוצת ההתמחות נדרשים לגזור דמויות מבריסטול ולכתוב פסוק המאפיין את הדמות או את הנושא. לדוגמא: בקבוצת אחשורוש גוזרים וצובעים 6 דמויות זהות, כמספר החברים בקבוצת צוה"ר. בונים וממקמים את הארמון, ובתוכן הדמויות, ומעטרים בפסוקים. בפעילות שיתופית זו חשים התלמידים את משימות "המומחים", וכיצד כל יחיד מביא לקבוצת צוה"ר שלו (קבוצת האם) את "יצירתו". פעילות זו יכולה לשמש התנסות ראשונית להחדרת הטכניקה לכיתה ב או ג. אמנם אין זה לימוד תנ"ך במובן הדיסציפלינרי של המקרא, אולם זו התנסות בלמידה שיתופית בטכניקת צוה"ר.

6.8 מושגים מצטברים בתוך ספר או חומש, למשל:

- א. הבטחת הארץ והזרע בספר בראשית
- ב. ברכות בספר בראשית
- ג. חלומות בספר בראשית.

7. הקניית מיומנויות של לומד מקרא

7.1 הקנינו לתלמידים את המושג תקבולת במקרא, הדגמנו אותה לסוגיה: תקבולת חוזרת, משלימה, ניגודית, כיאסטית.

קבוצות ההתמחות תעסוקנה כל אחת בתקבולת אחרת, ותמצאנה דוגמאות והוכחות, ובקבוצת צוה"ר יכירו את כל התקבולות.

7.2 מאפייני הסיפור המקראי

יחידת לימוד בנושא הכרת מאפייני הסיפור המקראי באמצעות לימוד שופטים פרק ג הוכנה ע"י המכון לאינטגרציה חברתית באוניברסיטת בר-אילן.

אהוד בן גרא

היחידה דנה בארבעה אמצעים ספרותיים:

- א. אריכות וקיצור בסיפור
- ב. פרטים שהמספר מתעכב עליהם
- ג. המלה המנחה בסיפור
- ד. האירוניה בסיפור.

7.3 יכולת הבחנה בין פשט ודרש.

7.4 הכרת התופעה של "סיפור מסגרת".

7.5 מלים מנחות ומשמעותן.

7.6 ידיעת מידה מייג מידות שהתורה נדרשת בהן. ולחילופין: עיסוק במספר מידות שהתורה נדרשת בהן, כגון: גזרה שווה, דבר הלמד מעניינו.

נספח א

המקורות בתורת הלמידה התומכים בשימוש בטכניקת צוה"ר

בהפעלת למידה שיתופית בכלל, ובטכניקת צוה"ר בפרט, באים לידי מימוש עקרונות למידה רבים שיש בהם כדי לשנות את יחסו של התלמיד אל לימוד התנ"ך, לגרום לו ללמוד מתוך הנעה והנאה (ועקנין, 1984).

1. העקרונות המודגשים בתיאוריות התנהגותיות:

- 1.1 הלומד צריך להיות פעיל וליטול חלק בתהליך הלמידה, ולא להסתפק בשמיעה פאסיבית. התיאוריות ההתנהגותיות מדגישות את חשיבות מעורבות הלומד ותגובותיו. בשיטת צוה"ר מתקיים העיקרון "למידה תוך עשייה".
- 1.2 חזרה על הנלמד מהווה גורם חשוב ברכישת מיומנויות, ואילו "למידת יתר" מגבירה את זכירת החומר. בשיטת צוה"ר נעשית החזרה מתוך גיוון וזרימה טבעית, כי התלמיד לומד כדי ללמד, והוא מממש חזרה תוך כדי הוראת העמיתים בקבוצת ההתמחות. אין ספק כי זו חזרה משמעותית המעמיקה את ההבנה והזכירה.
- 1.3 שיטת צוה"ר, שבבסיסה "ללמוד על מנת ללמד", משמשת מניע חשוב ללמידה. מבחן היכולת להורות את תת-הנושא שלו לעמיתיו בקבוצת האם יוצר הנעה, מחנך לאחריות ומסייע ללמידה משמעותית.

2. העקרונות המודגשים בתיאוריות הכרתיות:

- 2.1 מהגורמים החשובים בלמידה הם **המאפיינים התפיסתיים**, שעל פיהם מוצגת הבעיה ללומד וכן הצורך לארגן את החומר ולהבנותו. בשיטת צוה"ר הלמידה בנויה על שיתופיות בקבוצות קטנות. מדובר בלמידה עקיפה, בדרך כלל, בעזרת מטלות כתובות (על גבי דפי עבודה או כרטיסיות עבודה). טכניקה זו מחייבת ארגון שיטתי של המשימה הלימודית תוך הצגת בעיות מרכזיות וחלוקת הנושא לתת-נושאים.
- 2.2 ארגון הידע הוא גורם מכריע לכל מתכנן פעילות הוראתית או חינוכית, אולם הוא מהותי כאשר רוצים להפעיל צוותי הרכבה. מכאן שהפעילות מהפשוט אל המורכב, מן המוחשי אל המופשט, איננה מתבטאת רק במעבר מגורמים חסרי משמעות אל שלמות משמעותית, אלא משלמויות פשוטות לשלמויות מורכבות יותר.
- 2.3 למידה תוך הבנה מתקיימת לאורך זמן, והיא מזמנת יותר מצבים שמזמנת הלמידה ע"י שינון; עיקרון זה הוא מרכזי בתיאוריות הכרתיות, אבל גם בגישות ההתנהגותיות המדגישות את חשיבות המשמעותיות בלמידה כמסייעת לזכירת החומר.
- 2.4 היזון חוזר הכרתי מצביע על הידע הנכון ועל ההבנה, ומונע למידה מוטעית. העיקרון שהלומד מנסה לבצע פעולות ומקבל או דוחה את גישתו על פי התוצאות מקביל לעיקרון ההגברה בתיאוריות התנהגותיות, ובא לידי ביטוי ביכולתו של התלמיד לדוות, ללמד את חבריו בקבוצות האם. בלמידה השכיחה – חש התלמיד שהבין את החומר, אולם לעתים קרובות תחושה זו אין לה על מה שתסמוך. רק פעילויות המכריחות להוציא מן הכוח אל הפועל מצביעות ונותנות היזון חוזר אם הידע או ההבנה היו נכונים.
- 2.5 עיקרון חשוב הוא לעודד חשיבה לוגית, חשיבה מסתעפת, אשר תביא ותסייע למקוריות חשיבתית. דרכי העבודה בצוה"ר חותרת בצורה בולטת לכיוון זה. הצורך להשיב על המטלות בצורה מסודרת והצורך לראות את המטלה בקבוצות המומחים כחלק מן השלם מחייבים חשיבה לוגית. הלמידה בקבוצות, תוך כדי דיון קבוצתי, סיעור מוחות, מתרגל חשיבה יצירתית מסתעפת.

3. עקרונות מתוך תיאוריות מוטיבציה ואישיות

- 3.1 התחשבות בסגנון הלמידה והכשרים של התלמיד מהווה גורם חשוב. התחשבות בשונות והיענות לצרכיה, תוך למידה בקבוצות הטרוגניות, משרות אווירה לימודית בונה ונעימה.

3.2 הסרת החרדה והמתח. תופעת החרדה והמתח מתלווה בדרך כלל ללמידה הפרונטלית. המתח והחרדה נעלמים בשיטת צוה"ר, ובמקומם שורה אווירה נעימה. עובדה זו מדרבנת את התלמידים ללמוד, ליזום, לפעול וליצור. הנעימות נובעת בחלקה גם מהפחתת האופי התחרותי של הקבוצה. תלמיד הפטור מהערכה תמידית, שאינו נדרש להשיב בפני מליאת הכיתה על שאלות שאינו יודע, אינו מתוח וחרד, ביטחונו העצמי גדל, ועמו רמת השאיפות והמודעות העצמית.

3.3 יש חשיבות לארגון המוטיבציוני והערכי של הלומד, מכיון שמטרות לטווח ארוך משפיעות על פעילויות לטווח קצר. תלמידים בעלי יכולת שווה יצליחו יותר באותם מקצועות שייתפסו על ידיהם כחשובים לעומת המקצועות הנתפסים כבלתי רלוונטיים. מכאן שהוראת תנ"ך בטכניקת צוה"ר, המשדרת חשיבות והתייחסות רחבה ומקיפה, הופכת את המקצוע לחשוב ומרכזי.

זאת ועוד, לימוד תורה בדרך שיתופית, בביה"ס הממ"ד, **מקרב את התלמיד לדרך לימוד התורה שמקובלת בעם ישראל זה דורות,** לימוד מתוך "שמיעת האוזן, בעריכת שפתיים, בשכלות הלב, בבניית הלב, ... בשמחה, בשימוש חכמים, בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים... נושא בעול עם חברו, מכריעו לכף זכות, מעמידו על האמת, מעמידו על השלום, מתישב לבו בתלמודו, שואל ומשיב, שומע ומוסיף, הלומד על מנת ללמד והלומד על מנת לעשות, המחכים את רבו והמכוון את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו" (אבות ו ה-ו). בהפעלה נכונה ויעילה של טכניקת צוה"ר ניתן לממש עשרים מתוך ארבעים ושמונה דרכים שבהם התורה נקנית. זו בוודאי עדות לחיות ולחיוניות בניצול הלמידה השיתופית בהוראת תנ"ך.

נספח ב

שלבי הפעלת קבוצות הרכבה בלמידה שיתופית בכיתה (מבחינת תפקיד המורה)

א. תכנון תהליך למידה שיתופית בקבוצות הרכבה (צוה"ר)

1. בחירת הנושא
2. תכנון הקבוצות
3. תכנון החומרים הדרושים ללמידה
4. בחירת המיומנויות הבין-אישיות
5. עיצוב המשימה הלימודית.

ב. ההכנות לקראת למידה-שיתופית בצוה"ר

1. הכנת האמצעים וחומרי הלמידה
2. ארגון הסביבה הלימודית.

ג. הבהרת תהליך הלמידה השיתופית לתלמידים

1. הסברת מטרות המשימה הלימודית
2. הסברת תהליך הלמידה השיתופית, ההתנהגויות והמיומנויות המצופות.

ד. "הניצוח" על הכיתה הלומדת בקבוצות

1. מעקב, התבוננות ואבחון
2. התערבות בתהליך הלמידה בתחום התוכן
3. התערבות בממד התהליכים הבין-אישיים
4. במקביל לכיתה הלומדת באופן עצמאי בצוותים, המורה עוסק בטיפול קבוצתי או אישי יזום מראש
5. מוסר תשובונים לתלמידים שסיימו משימותיהם לצורך בדיקת למידתם.

ה. המעקב וההערכה של תהליך הלמידה

1. הערכה על ביצוע המשימה הלימודית וסיומה
2. מדידת הישגים באמצעות מבחן מסכם וניתוח התוצאות
3. הערכת התהליך לקראת בנייה ופיתוח יחסים בין-אישיים בעתיד.

ביבליוגרפיה

- רי הרץ-לזרוביץ – אי פוקס (1987), **למידה שיתופית בכיתה**, הוצאת אה, חיפה
- רי ועקנין (עורך) (תשד"ס), **מקראה בפסיכולוגיה חינוכית**, ירושלים, הוצאה פנימית של המכללה ירושלים לבנות
- רי נבט – אי פוקס, עבודה שיתופית בקבוצות, תדריך ללימוד עצמאי של הנושא, בתוך: **מדלים ואסטרטגיות בהוראה**, משרד החינוך והתרבות, המחלקה להכשרת עובדי הוראה, המכון לתכנון לימודים (אין שנת הוצאה)
- י פשקוס (תשי"ן), **למידה שיתופית בהוראת תנ"ך** (מארז לימודי), עבודה סמינריונית מוגשת לד"ר אי כהן במסגרת לימודי M.A., האוניברסיטה העברית ירושלים
- י ריץ – אי אורנן (תשמ"ד), **טכניקת ההרכבה ג'יגסו** (Jigsaw) (חוברת בשכפול), המכון לקידום האינטגרציה החברתית במערכת החינוך, אוניברסיטת בר-אילן רמת-גן
- י ריץ ואחרים (עורכים), **עיונים בחינוך 52/51**, טבת תשי"ן דצמבר 1989, אוניברסיטה העברית מוקדשת ברובה ללמידה שיתופית
- י שביב (1989), **למידה שיתופית בחינוך יהודי**, בתוך: **עיונים בחינוך 52-51**, טבת תשי"ן דצמבר 1989, אוניברסיטה העברית
- לי שפטיה (1989), **שיטות הוראה אלטרנטיביות**, מכון הנרייטה סאלד ומשרד החינוך והתרבות, האגף לחינוך יסודי, המחלקה לתכניות ושיטות, ירושלים

E. Aronson (et.) (1978), **The Jigsaw Classroom**, Sage Publication, Beverly hills, California.